

Peter Gavora

METÓDA VERBÁLNYCH VÝPOVEDÍ

Metóda verbálnych výpovedí (verbal reports, verbal accounts) patrí medzi relatívne nové metódy skúmania v pedagogike. Táto metóda spočíva v tom, že osoby verbalizujú (vyjadrujú slovami) svoje myšlienkové pochody pri vykonávaní určitej činnosti - napr. učiteľ hovorí o tom, aké rozhodnutia vykonával pri rôznych situáciách v priebehu vyučovania, alebo žiak hovorí o svojich krokoch pri riešení úlohy. Toto hlasité uvažovanie skúmaných osôb výskumník zaznamenáva a neskôr podrobí analýze a vyhodnotí.

Metóda verbálnych výpovedí umožňuje skúmanie javov, ktoré sú pri klasickom pozorovaní do značnej miery nepostrehnuteľné - umožňuje skúmanie myšlienkových procesov a vnútorných stavov človeka. Tým tvorí dôležitý doplnok pozorovania vonkajších, zjavných činností človeka.

Začiatok používania metódy verbálnych výpovedí v pedagogike súvisí s ústupom pozitivistického smeru výskumu. Tento smer považoval za vedecké len také postupy, ktoré zaznamenávali a analyzovali navonok sa prejavujúce činnosti a naopak skúmanie vnútorných činností neuznával. Javy, ako myslenie, rozhodovanie sa, tvorivosť a emócie, radikálni zástancovia tohto smeru (behavioristi) neskúmali, pretože sa takéto skúmanie nepovažovalo za spoľahlivé.

Iný prístup k skúmaniu činnosti má tzv. kognitivistický smer, ktorý dnes už takmer úplne vytlačil svojho pozitivistického predchodcu (J. Piaget, J. Bruner a celý rad súčasných autorov). Kognitivistickí tvrdia, že i vnútorné procesy človeka sa dajú sprostredkovanne skúmať a usilujú sa zvýšiť reliabilitu a validitu takéhoto výskumu na prijateľnú mieru. Tento nový metodologický princíp umožnil rýchly rozvoj metód výskumu. Medzi ne patrí i metóda verbálnych výpovedí.

Verbálne výpovede sa delia na dva základné druhy - podľa času, ktorý ich delí od vykonávanej (vykonanej) vonkajšej činnosti.

Sú to: priebežné verbálne výpovede
retrospektívne verbálne výpovede

(Ch. M. Clark, P. L., Peterson 1986, R. J. Shavelson, P. Stern 1981, R. J. Shavelson, N. M. Webb, L. Burstein 1986, M. C. Wittrock 1986).

PRIEBEŽNÉ VERBÁLNE VÝPOVEDE

Pri priebežných výpovediach sa od skúmaných osôb žiada, aby pri vykonávaní činnosti uvažovali nahlas. Skúmané osoby potom vykonávajú činnosť, napr. riešia problém, kým nedospejú k jeho vyriešeniu, a nahlas vypovedajú o svojich myšlienkových procesoch. Výskumník ich výpoveď zaznamenáva (buď ju nahráva na magnetofón alebo si ju zapisuje). Výskumník môže buď skúmanú

osobu nechať voľne vypovedať, alebo jej výpoveď môže orientovať na vopred vytipované problémy (napr. kladením otázok, pokynmi a pod.).

Častým predmetom výskumu, pri ktorom sa využívajú priebežné verbálne výpovede, sú procesy učenia sa žiaka. Skúma sa napr., ako sa žiak učí z textu (ako kontroluje porozumenie textu, ako reaguje na miesta, ktorým nerozumie, ako rieši výpočtové úlohy a pod.). U učiteľa sa skúma, ako uvažuje pri tvorbe prípravy na vyučovaciu hodinu, ako zvažuje rôzne možnosti a alternatívy.

RETROSPEKTÍVNE VERBÁLNE VÝPOVEDE

Retrospektívne verbálne výpovede sa používajú vtedy, keď nie je možné použiť priebežné verbálne výpovede, pretože by rušili činnosť, ktorú skúmaná osoba vykonáva. Napr. priebežné výpovede nie je možné uskutočňovať pri vyučovaní. Za normálnych podmienok nie je totiž vhodné zastavovať priebeh vyučovacej hodiny a žiadať od učiteľa a žiakov, aby verbalizovali svoje uvažovanie. Preto skúmaná osoba vypovedá hneď po skončení činnosti. Napr. učiteľ má po odučenej vyučovacej hodine rozhovor s výskumníkom, v ktorom si vybavuje z pamäti svoje uvažovanie a rozhodovanie počas hodiny.

Pri retrospektívnych výpovediach sa používajú podnety, ktoré uľahčujú skúmanej osobe vybavovanie jeho minulého uvažovania (preto sa táto metóda nazýva „metóda vyvolaného vybavovania z pamäti“). Uskutočňuje sa to tak, že sa daná činnosť nahráva na videopásku, príp. na magnetofónovú pásku. Po skončení činnosti sa páska v prítomnosti výskumníka prehráva skúmanej osobe. Nahrávka pomáha skúmanej osobe oživovať si minulé situácie.

Verbálne výpovede sa nemusia tvoriť len na základe nahrávok. „Do hry“ možno pripojiť napr. učiteľovu písomnú prípravu na vyučovaciu hodinu. Pri výskume sa potom konfrontuje príprava na vyučovaciu hodinu s jej realizáciou.

SPRACOVANIE PROTOKOLOV VERBÁLNYCH VÝPOVEDÍ

Verbálne výpovede skúmaných osôb sa prevedú do písomnej podoby - do doslovného protokolu. Protokol sa môže analyzovať viacerými spôsobmi. Jeden z nich je kódovanie na základe dopredu pripraveného kódovacieho systému. Obsahu výpovedí skúmaných osôb sa priradia kódy. Kódovací systém verbálnych protokolov má v zásade podobné vlastnosti ako pri pozorovacích systémoch a podobným spôsobom sa i zhotovuje a vyhodnocuje.

Až doteraz sme hovorili len o využívaní nahrávok ako zdrojov podnetov vedúcich k výpovediam skúmaných osôb. Táto metóda je dosť náročná na čas. Napr. vo výskume E. de Corteho a J. Lowycka (1980) trval rozhovor výskumníkov s učiteľom o jednej vyučovacej hodine v priemere 4 hodiny. Tento čas je aj preto taký dlhý, že časť stretnutia zaberá reprodukcia nahrávky.

Vo výskume je možné použiť i iné podnety na vyvolávanie verbálnych výpo-

vedí, než sú nahrávky. Skúmaným osobám sa predkladajú modelové situácie (vignettes) napísané na kartičke. Učiteľ alebo žiak vypovedá o tom, ako uvedenú situáciu vníma, ako ju hodnotí, ako sa správa v danej situácii a pod. Inými stimulmi vyvolávajúcimi verbálne výpovede sú učebnice, práce žiakov, zápisky (denníky), ktoré si vedú učitelia a žiaci. I keď výstupy z takto orientovaných výskumov nemusia byť nevyhnutne totožné s výskumami, ktoré využívajú nahrávky činností učiteľa a žiaka, môžu poskytnúť zaujímavé a cenné údaje, pritom kladú menej nárokov na organizáciu, čas a technické vybavenie výskumu.

RELIABILITA A VALIDITA METÓDY VERBÁLNYCH VÝPOVEDÍ

Reliabilita metódy verbálnych výpovedí je predmetom diskusií. Kritériá a postupy na zisťovanie reliability pri pozorovaní zjavných činností sa nedajú mechanicky preniesť do metódy verbálnych výpovedí.

Kvantitatívne zisťovanie reliability sa obyčajne sústreďuje len na presnosť kódovania verbálnych protokolov, t. j. zisťuje sa, do akej miery je kódovací systém presný, ako presne výskumník prisudzuje kódy jednotlivým výrazom, ktoré sa vyskytujú vo výpovedi skúmaných osôb (R. J. Shavelson, N. M. Webb, L. Burstein 1986, s. 80).

Všeobecne však možno povedať, že validita výpovedí závisí od času, ktorý prebehol od vykonanej činnosti a od toho, do akej miery musí skúmaná osoba upravovať, preštrukturovať svoje myšlienky. Výpovede sú dosť validné, keď skúmaná osoba verbalizuje informácie, ktoré má vo svojej krátkodobej pamäti, t. j. keď vypovedá o činnosti, ktorú práve uskutočňuje. Na druhej strane menej validné sú výpovede, pri ktorých skúmaná osoba musí vyvodzovať, prepracovávať svoje myšlienky alebo dopĺňať to, čo si nezapamätala o svojej činnosti (Ch. M. Clark, P. L. Peterson 1986, s. 289).

CELKOVÉ HODNOTENIE METÓDY VERBÁLNYCH VÝPOVEDÍ

Metóda verbálnych výpovedí predstavuje spôsob individuálnej práce výskumníka so skúmanou osobou - v tom sa líši od pozorovania zjavnej činnosti, dotazníka a experimentu, pri ktorých výskumník obyčajne pracuje s viacerými osobami. Na druhej strane má spoločné črty s interview, kde ide tiež o činnosť výskumníka a respondenta tvárou v tvár. Časť tejto metódy tvorí vlastne interview.

Keďže metóda verbálnych výpovedí je značne prácna, vo výskume sa obyčajne pracuje s malými vzorkami skúmaných osôb. Na druhej strane táto metóda pomáha odhaliť mnohé navonok sa neprejavujúce stránky činností, a preto prináša cenné výsledky.

Pracovišťe autora:

PhDr. Peter Gavora, CSc., katedra pedagogiky, PedFa UK Bratislava